

**ПРО ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ ЗІ ЗБІРНИКІВ
М.О.МАКСИМОВИЧА СЕРБСЬКОЮ ТА ХОРВАТСЬКОЮ МОВАМИ,
ЗАПОЧАТКУВАННЯ УКРАЇНІСТИКИ В СЕРБІЇ**

У статті розглядаються історико-культурні зв'язки між українським, сербським та хорватським народами; переклади українських дум та пісень зі збірників М.О. Максимовича на сербську мову.

Ключові слова: *історико-культурні зв'язки, дослідницька робота, рукописні збірники, роль пісні, суспільне життя.*

В статье рассматриваются историко-культурные связи между украинским, сербским и хорватским народами; переводы украинских дум и песен из сборников М.А. Максимовича на сербский язык.

Ключевые слова: *историко-культурные связи, исследовательская работа, рукописные сборники, роль песни, общественная жизнь.*

The article deals with the historical and cultural relations between Ukrainian, Serbian, Croatian peoples and translations of Ukrainian songs and ballads into Serbian given in the collections by M.A. Maksymovych.

Key words: *historical and cultural relations, research work, manuscript collections, role of songs, social life.*

Спорідненість між українцями, сербами та хорватами спостерігається не лише в етнічній спільності та історичній долі народів, а й у ролі пісні, яку вона відіграла в їхньому суспільному житті. Пісня стала часткою їхнього життя, їхньої сутності і живим пам'ятником їхньої історії.

У процесі історико-культурного спілкування цих народів кращі зразки пісенної творчості переносились з однієї землі на іншу ще в XI-XII ст., у часи Київської Русі.

Українські пісні проникають у побут сербів та хорватів усно внаслідок безпосередніх контактів. Тисячі сербських добровольців зустрічаємо в реєстрах війська князя К.Острозького, гетьмана І.Виговського, на Запорізькій Січі, в територіальних козацьких полках, які, повертаючись до Сербії, несли з собою і українську пісню. Вона поширювалась і письмово через просвітницьку діяльність Києво-Могилянської академії, рукописні збірники якої збереглися у Сербії та Хорватії і до наших днів. У сербському рукописному збірнику 1750 року, що зберігається у Французькій національній бібліотеці, поруч із сербськими знаходимо й українські пісні духовного та світського змісту. Серед них відомий кант «А хто, хто Миколая любить», тільки ім'я Миколая замінено на популярного в Сербії святого Спиридона. Українська пісня «Ой, за гаєм, гаєм, гаєм зелененьким», яка надрукована в збірнику М.Максимовича «Голоса украинских песен» (1834) зі збереженням українського оригіналу, глибоко проникла в побут сербів і друкувалася в рукописних сербських збірниках XIX ст.

У другій строфі пісні маємо незначні зміни, українське слово «гукати» замінено на «кухати» (по-сербськи – варити їсти), від чого вся строфа набула іншого змісту.

Ой, за гаєм, гаєм,	Гај, за гајем, гајем,
Гаєм зелененьким,	Гајем, зелененким,
Там орала дівчинонька	Там хорала дивчинонка
Воликом чорненьким.	Воликом чорненким.
Орала, орала,	Хорала, хорала, –
Не вміла гукати,	Не вміла <i>кухати</i>
Та й найняла козаченька	Тај ванила дивчинонка
На скрипочку грати [2: 342].	На скрипочки грати [1: 310].

Проникненню українських пісень у середовище південних слов'ян сприяла українська мова, близька до сербської.

У кінці XVIII та на початку XIX ст. відродження південних слов'ян відбувалося в складних політичних умовах. Культурні зв'язки між Україною, Сербією та Хорватією послабилися.

Тільки в другій половині XIX ст. у сербських та хорватських літературних колах з'явився інтерес до українських історичних пісень, де оспівувався патріотизм та героїзм козаків. Про козацтво як прогресивну силу писали відомі вчені Європи, славу про них підтримували не лише перекази та легенди, а й історики та політики всього світу. А пісні та думи про козаків світова громадськість сприймала як поетично викладену історію народу.

Найдоступнішим способом поширення українських пісень стало друковане слово – літературні, наукові та музичні видання.

У 1814 році виходить друком збірник сербських народних пісень Вука Караджича «Српске народне пјесме» («Народні пісні Сербії»). В Україні, не без його впливу, побачив світ збірник дум М. Цертелева (1819) та добре дібрані й упорядковані збірники Михайла Максимовича – «Малороссийские песни» (1827), «Украинские народные песни» (1834), «Голоса украинских песен» (1834), «Сборник украинских песен» (1849), «Дни и месяцы украинского селянина» (1856), які стали важливою віхою в розвитку української науки і викликали інтерес серед інших народів. Про досконалість збірників М.Максимовича писалось майже всіма мовами Європи.

Перші переклади українських дум і пісень, тексти яких були опубліковані у збірниках М. Максимовича та інших фольклористів, з'явилися в Сербії в 60-х роках XIX ст. Першим кваліфікованим перекладачем був сербський письменник, учений, державний діяч Стоян Новакович (Новаковић, 1842–1915). Українським фольклором С. Новакович зацікавився ще в молодості. Він детально опрацював усі збірники М. Максимовича та інших українських фольклористів. Зі збірників М.Максимовича він відібрав для перекладу думи, історичні та побутові пісні, які імпонували сербському читачеві і були спрямовані на боротьбу проти турецьких загарбників.

Патріотичну думу про від'їзд козака на війну і прощання з матір'ю та сестрами під заголовком «Отъезд козака» С. Новакович узяв зі збірника М. Максимовича «Украинские народные песни»(1834). Переклав заголовок – «Козачки ђдлазак» («Українська дума»), думу – десятискладовим віршем, близьким до сербського епосу.

Переклад С.Новаковича добре передавав історичний зміст думи, поетичність, характери героїв та високий патріотичний дух українського епосу. Довгі періоди думи перекладач уклав у рівні рядки сербського вірша, при цьому зберігши основні риси поетичного стилю першотвору.

В неділю рано-порано не у всі дзвони дзвонили,
Як у вдовинім дому гомоніли.
Лихий вітчим козаченька молодого лає,
Мати сину слізно промовляє [5: 61].

У недељу прије зоре ране,
Још ни звона зазвонила нису.
А у двору удовице мајке
Заподеде с'врєва и кашкање:
Злобни очух млад-козака кара,
Мати сину кроз плач проговара [1: 321]

Перекладач майстерно передав сцену прощання сестер з козаком:

Најстарија коња води сеја,
Млађа њему износи оружје.
А најмлађа кроз плач брата пита:
– Одкуд' ћу те погледати, брате,
Ил' од поља, ил' од црног мора,
Ил' од оног славног Запорожја ? [1: 321]

У збірнику М. Максимовича 1834 року пропущений рядок про «середульшу сестру».

С.Новакович, який добре знав збірники М.Максимовича, узяв цей рядок зі збірника «Сборник украинских песен» 1849 р., де ця дума була надрукована під заголовком «Отъезд козака из родины».

То старшая сестра коненька виводить,
А середульша зброю виносить,
Що найменша ридає,
Словами промовляє:
Із якої тебе, брате,
Сторононьки ждати:
Чи од чистого поля,
Чи од Чорного моря,
Чи од славного Запорожжя? [4: 7-8]

Пісня «Ой мала вдова сина-сокола» зі збірника М.Максимовича 1949 р., написана десятикладовим віршем, не становила труднощів для перекладу. Єдине, що перекладач не зрозумів вислову «хустку качала» (прасувала) й улюблений в українському пісенному фольклорі образ хустини, подарованої козаку, випав з перекладу.

Ой, мала вдова сина-сокола,	Соко синак до коња дорасте.
Вигодувала, в військо оддала.	Мати њєга у војску опрема,
Ой старша сестра коња сідлала,	Коња седла најстарија сеја,

А середульша хустку качала,
А наймолодша випроводжала
[5: 107]

Друга до не коња зауздава,
А води га најмлађа сестрица ...
[1: 322]

У перекладі С. Новаковича передано як і зміст, так і форму першотвору.

У журналі «Даница» (1861) С.Новакович опублікував переклади кількох пісень зі збірника М.Максимовича 1849 р. Переклад пісні з історичним підтекстом «Ой не шуми, дібровонько, ой не шуми зелена» («Не жубори, зелена дубраво») причарувала своєю довершеністю багатьох дослідників фольклору. Історичні пісні С.Новакович перекладав десятискладовим віршем, коліскові – розміром оригіналу «Ой ходить сон по улонці в білесенькій кошулонці».

При перекладі весільних пісень, опублікованих в журналі «Явір», С.Новакович дотримувався форми і ритміки українських оригіналів. С.Новакович був першим, хто познайомив сербського читача з українськими думами, історичними, ліричними та обрядовими піснями.

С. Новакович був учасником III Археологічного з'їзду 1874 року, який проходив у Києві, в університеті Св. Володимира, слухав чарівний спів Остапа Вересая, який переконав його, що український епос – мистецтво високої цінності, але нових перекладів українських дум та пісень більше не подавав.

У наступних десятиліттях визначних перекладів українських дум і пісень у Сербії і Хорватії не було.

Думами цікавилися тільки письменники та дослідники. Було зроблено декілька перекладів з історично-героїчних балад. Прикладом може бути балада Любомира П. Ненадовича «После дугог рата («По малоруској народној песми», 1889).

Після публікації українських дум і пісень С.Новаковича пробуджується інтерес до української літератури. У 1863 році в хорватському журналі «Наше горе лист» (№32) в перекладі Валько Рубачевича надруковано «Розриту могилу» Т.Шевченка.

Редакція львівського журналу «Правда» надіслала С.Новаковичу – як знавцю української літератури – для перекладу твори Марка Вовчка, Ю.Федьковича, О.Стороженка, «Кобзаря» Т.Шевченка. У 1868 році в журналі «Віла», засновником і редактором якого був С. Новакович, з'явився сербською мовою перший переклад «Заповіту» Т.Шевченка, здійснений В.Ніколичем. С.Новакович додав свій прозовий переклад «Неофітів» та статтю про Т.Шевченка. Переклади В. Ніколича й С. Новаковича започаткували сербську шевченкіану.

Серед кращих перекладачів творів Т.Шевченка сербською мовою в XIX ст. були М.Живкович, О.Глушевич, Д. Ілич, Дж. Янкович, у наш час їхню традицію продовжили Д. Максимович, Л.Сіміч, Й. Хрвачанин. Рівно через 100 років у 1968 році сербський літературознавець, перекладач П. Митропан упорядкував «Кобзар» Т.Шевченка, до якого ввійшли кращі переклади творів Т.Шевченка протягом століття, що свідчить про постійну присутність української літератури в сербському культурному житті. Друга половина XIX – початок XX ст. характеризуються взаємним вивченням фольклорних видань. В Україні з'явилися переклади сербського епосу М.Старицького, І.Франка та розвідки про них. Одночасно друкуються переклади та статті про українську народну поезію. Серед них праці вченого світової слави, мовознавця, літературознавця, етнографа, фольклорис-

та Ватрослава Ягича (1838–1923). Як знавець світової поезії, В.Ягич звернув увагу на багатство народної поезії України. В журналі «Архів слов'янської філології», засновником і редактором якого він був, надрукував розвідку про слов'янські пісні, де виділив українські пісні як багаті змістом і поетично довершені твори. Основні думки В. Ягича про давність українського епосу, його історизм, про зв'язок дум зі «Словом о полку Ігоревім», про українську мову були сприйняті в Європі як найавторитетніші та науково обгрунтовані і знайшли відображення в поглядах багатьох учених на українське питання.

У кінці XIX ст. сербсько-хорватські періодичні видання публікують більше матеріалів про українську літературу, фольклор лишається предметом уваги літературно-наукових студій, а не перекладачів.

В 70–90-х роках з'являються критичні огляди В. Ковачевича «Літературне відродження малорусів» (1886), де йдеться про творчість Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша; Е. Борисова «Галицькі малоруси і їх література» (1878); розвідка К. Ханкієвича «Народна філософія малорусів» (1890); рецензії на «Історичні пісні малоруського народу» (1874), видані в Києві В. Антоновичем і М. Драгомановим. У Женеві 1881 року М. Драгомановим опубліковані «Нові українські пісні про громадські справи» та «Українські народні пісні», що вийшли в Києві 1863 року. Ці публікації свідчать про започаткування науково обгрунтованої сербської літературної україністики.

У XX ст. у Сербії та Хорватії зростає зацікавленість українською літературою та культурою. У 50-х роках виходять друком переклади прозових творів М. Коцюбинського. М. Стельмаха, Ю. Яновського, Олеса Гончара, в перекладах В. Недича і С.Суботіна. Сербські майстри поетичного перекладу П. Митропан, Р. Пайкович, Т. Дутина, С. Рашкович, М. Ковач донесли до сербського читача твори українських поетів, починаючи від Г. Сковороди до покоління шістдесятників – М. Вінграновського, І. Драча, Ліни Костенко, Б. Олійника, В. Симоненка.

У 1971 р. в перекладах М. Ніколича, Д.Максимович та Й. Хрвачанина вийшла збірка поезій Лесі Українки «Ломикамінь». У 1979 р. побачила світ «Антологія української поезії» в перекладі Р. Пайковича, до якої ввійшли твори 30 українських поетів. У цьому ж році Р.Пайкович публікує переклади Д.Павличка «Мушу», а в 1981 р. – збірку Ліни Костенко «Скіфська баба».

Сербські та хорватські вчені в числі перших наголосили на політичній зрілості української соціальної пісні та її ідеалах, близьких передовим мислителям Європи. Серби і хорвати перші звернули увагу, що українська пісня і дума є найдосконалішим мистецьким витвором, де в музиці здавна виявив себе поліфонізм, який у Європі розвинений тільки професійною музикою.

У наш час свій внесок у розвиток сербсько-хорватських та українських літературних і культурних відносин здійснюють вихованці та викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, продовжуючи традиції Київської історично-філологічної школи, започаткованої першим ректором університету Св. Володимира, вченим-енциклопедистом М. Максимовичем.

Дослідником україно-сербських та хорватських зв'язків є вихованка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент М. Карацуба.

Предметом творчих зацікавлень дослідниці виступають переважно фольклорно-літературні зв'язки українців, сербів і хорватів та роль М.Максимовича у дослідженні фольклору українців та південних слов'ян.

Основною темою кандидатської дисертації «Південнослов'янська народна поезія (сербська, хорватська, болгарська) в українській літературній інтерпретації середини ХІХ-ХХ століття» (2000) є входження сербської, хорватської, болгарської народної поезії зі збірників Вука Караджича до українського літературного процесу. Народна поезія південних слов'ян (сербів, хорватів, болгар) трактується у плані вивчення її жанрової природи та неповторної художньої специфіки, у її зв'язках з українським фольклором і художньою літературою. Йдеться про науково-критичне сприйняття, художні переклади, стилізації, прямі переробки, а також типологічні зіставлення на рівні тематики, стильових і жанрових особливостей, лексики, ритмомелодики. Висвітлено особливості входження південнослов'янського фольклору у творчий процес видатних українських письменників ХІХ–ХХ ст. : Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, М. Старицького, П. Грабовського, Лесі Українки, М. Рильського, П. Тичини, Л. Первомайського у зв'язку з їхньою оригінальною перекладацькою діяльністю. Подано різні аспекти і підходи до вивчення народнопоетичної спадщини південних слов'ян у численних літературознавчих, фольклористичних та мовознавчих працях відомих філологів – М. Халанського, М. Максимовича Л. Булаховського, М. Кравцова, М. Драй-Хмари, М. Рильського, І. Айзенштока, Ф. Прийми, М. Гольберга, Б. Галащука, В. Захаржевської, І. Ющука, М. Гуця, М. Яценка, О. Шпильової, Н. Шумади, Я. Пилинського та деяких закордонних дослідників – В. Недича, П. Поповича. І. Ковачека та ін. Однак питання і в наш час залишається багато в чому відкритим і дискусійним. Зі своїми доробками М.Карацуба постійно виступає з доповідями на конференціях, зокрема на міжнародній конференції «Мова і культура». Опублікувала ряд праць – «Роль Максимовича у дослідженні фольклору українців та південних слов'ян», «Образно-тематична характеристика сербських та хорватських народних епічних пісень», «Образно-тематична характеристика сербських народних ліричних пісень» («Мова і культура», 2000), «Типологічні зіставлення української і сербської народної пісні на образно-лексичному рівні» («Славистичні замітки», 1999), «Слов'янський фольклор у наукових зацікавленнях М.Максимовича» («Мова і культура», 2010) та ін.

Вагомий внесок у розвиток сербсько-хорватських та українських наукових, літературних та культурних зв'язків проводить доктор філологічних наук кафедри слов'янської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Деян Айдачич (Деян Ајдачић). Коло його наукових інтересів: фольклор балканських слов'ян, сербська та слов'янська літератури, етнолінгвістика.

Д. Айдачич закінчив Белградський університет. Захистив докторську дисертацію на тему: «Світ демонів у літературі сербського романтизму».

Читав лекції з історії літератури південних слов'ян та фольклористики у Велико Тирново (Болгарія), Лодзі, Варшаві, Любліні, Гданську (Польща), Пескарі (Італія). Як знавць сербської мови, фольклору та літератури Д. Айдачич приїхав до Києва і на підставі Угоди про співпрацю між Белградським та Київським університетами з 2003 р. працює доцентом кафедри слов'янської філології.

У творчому доробку вченого понад 220 публікацій. З них 136 наукових статей: дослідження лексичної стилізації сербських народних пісень в українських перекладах, спеціалізації святих у фольклорі православних слов'ян, кольорів у народній поезії, клятви у контексті жанрів усної творчості, демонів у слов'янських літературах та літературно-критичні статті про слов'янську наукову фантастику, особливості творчої манери Д. Михаїловича та М. Продановича та ін. Його праці вийшли сербською, англійською, болгарською, італійською, українською, польською та російською мовами. Він автор багатьох книжок: «Изабрана дела» (Београд, 1988, у співавт.), «Новак Килибарда. Научник и книжевник» (Бар, 2000), «Прилози проучавању фолклора балканских Словена» (Белград, 2004), «Короткий українсько-сербський словник сполучуваності слів» (Київ, 2005, у співавт.), «Славистичка истраживања» (Београд, 2007), «Футурославија. Студије о словенској научној фантастици» (Београд, 2008, 2009), «Футурославија. Літературознавчі огляди про футуро-фантастику» (Київ, 2010), «Славистичні дослідження» (Київ, 2010). Є редактором збірників різними мовами: «The Magical and Aesthetic in the Folklore of Balkan Slavs» (Белград, 1994), «Чудо у словенским културама» (Белград, 2000), «Новітня сербська драматургія» (Київ, 2006), «Апокрыфу і legendy starotestamentowe Słowian południowych» (Kraków, 2006), «О делу Драгослава Михаїловића» (Врбане, 2009), «Per Jakobsena „Južnoslovenske teme»» (Белград, 2010), « U čast Pera Jakobsena. Zbornik radova (Белград, 2010) та ін.

Д. Айдачич – засновник і головний редактор фольклористичного та етнологічного журналу «Кодови словенских култура» («Коди слов'янських культур»). Засновник і головний редактор українсько-сербського збірника «Украас», де широко висвітлюються сербо-українські наукові, літературні й культурні зв'язки. Керівник «Проекту Растко» (електронна бібліотека сербської культури в Інтернеті), «Проекту Растко Україна» (електронна бібліотека українсько-сербських культурних зв'язків в Інтернеті). Співавтор бібліографії «Сербський фольклор та література в українських перекладах та дослідженнях 1837–2004. Матеріали до бібліографії» (Київ, 2005).

Д. Айдачич – учасник Міжнародних з'їздів славістів, численних наукових конференцій, організатор заходів та Днів української культури в Сербії і Днів сербської культури в Україні. Викладає сербську мову та літературу для студентів і магістрантів слов'янського відділення і відділення літературної творчості Інституту філології. Читає спецкурси: фразеологія сербської мови, історія сербської літератури, література слов'янської еміграції, слов'янська етнолінгвістика, керує науковою роботою студентів, організовує студентські наукові конференції, круглі столи, залучає студентів і молодих науковців до перекладацької діяльності.

Велику просвітницьку роботу в галузі науки, культури і літератури українських та сербо-хорватських зв'язків проводить Людмила Попович – випускниця Київського університету. Переїхавши до СФРЮ, захистила магістерську дисертацію, а потім і докторську в Белградському університеті, заснувала і завідує кафедрою української мови й відділенням україністики в цьому ж університеті. Очололо товариство «Сербія – Україна», найактивніше представляє Україну в Сербії. Науковий інтерес Л. Попович становить широкий діапазон тем, що відображені в її публікаціях, зокрема в мовознавстві, літературознавстві, перекладознавстві, лексикографії, методиці викладання мови і літе-

ратури в інослов'янському середовищі. Вона автор підручників з російської та української мов для сербів. Оpubліковані монографії: Људмила Поповић «Епистолярни дискурс српског и украинског језика» (Београд, 2000), «Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе» (Београд, 2008), ряду статей, у яких висвітлено українсько-сербські зв'язки, починаючи з часів Київської Русі і до наших днів.

Українсько-сербсько-хорватські науково-освітні та культурні зв'язки успішно розвиваються і служать духовному зближенню наших народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нудьга Г.А. Українська дума і пісня в світі. Кн. I. – Львів, 1997.
2. Пісенний вінок. Українські народні пісні з нотами. – К., 2009.
3. Попович Л. У перекладах сербською //Слово і час. – 1998.– №3.
4. Сборник украинских песен, издаваемых Михаилом Максимовичем. ч.1.– К., 1849.
5. Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. – Москва, 1834.

УДК 811.111–342'25=161.2.09:930.25

Гриців Н.М.
(Львів, Україна)

МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ ВАСИЛЯ МИСИКА: ЕВОЛЮЦІЯ ПОЕТИЧНОЇ ФОРМИ

Статтю присвячено розгляду перекладацьких методів В. Мисика. Розвідка ведеться в площині англо-українського перекладу. Здійснено спробу простежити пріоритети перекладача на ранньому та зрілому періодах творчості.

Ключові слова: переклад, націєтворення, поетична форма, стилізація, образ.

Статья посвящена рассмотрению переводческих методов В. Мысыка.

Исследование проводится в сфере англо-украинского перевода. Делается попытка проследить приоритеты переводчика на раннем и зрелом периодах творчества.

Ключевые слова: перевод, формирование нации, поэтическая форма, стилизация, образ.

The article presents characteristic features of V. Myssyk's translation methods. The research is conducted within English Ukrainian translational dimension. Translator's priorities on the early and late stages of translation are traced as well.

Key words: translation, nation-shaping, poetic form, stylization, image.